

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.60>**Юлія Гресь,**

канд. юрид. наук,

доцент кафедри криміналістики

Національного університету «Одеська юридична академія»

Валерія Динту,

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики

Національного університету «Одеська юридична академія»

ТЕХНОЛОГІЯ ПРИЙНЯТТЯ ТАКТИЧНОГО РІШЕННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Стаття присвячена проблемним питанням побудови технології прийняття тактичного рішення. У науковій літературі існують різні підходи до визначення даного поняття, проте усі без винятку вчені наголошують на вагомому значенні даного тактичного засобу.

З метою пошуку шляхів оптимізації процесу прийняття тактичного рішення слідчим досліджується можливість застосування технологічного підходу до вивчення та подальшої наукової розробки даної категорії криміналістичної тактики. З позиції застосування технологічного підходу до прийняття та реалізації тактичних рішень можна говорити про вироблення системи взаємозумовлених послідовних дій, реалізація слідчим яких буде здійснюватися за наявності певних умов та із застосуванням конкретних засобів. Розробка технології прийняття тактичного рішення дозволить більш чітко окреслити бажаний результат діяльності слідчого й інших учасників розслідування, а також системно підійти до визначення засобів досягнення такого результату.

Відзначено особливий зв'язок слідчої ситуації та тактичних рішень у світлі того, що тактичні рішення розглядаються як основний засіб впливу на слідчу ситуацію з метою її зміни та управління нею. У зв'язку з тим, що оцінка слідчої ситуації, у якій доведеться діяти слідчому та іншим учасникам розслідування, пов'язана з обсягом та характером наявної інформації – доказової та орієнтуючої, відзначається особливе значення прийняття найбільш оптимального тактичного рішення, яке забезпечить мінімальні тактичні ризики та дозволить уникнути тактичних помилок навіть в умовах інформаційного дефіциту. Крім того, у статті зазначається, що вироблення технології прийняття тактичного рішення спрямоване на забезпечення прийняття оптимального тактичного рішення в умовах, коли слідчий стикається не лише з недостатнім обсягом достовірної інформації, але й обмежений у часі, має недостатньо теоретичних знань і практичного досвіду.

У статті подано авторську технологію прийняття тактичного рішення у вигляді триетапної моделі дій слідчого. Перший (аналітичний) етап пов'язаний з аналізом та оцінкою конкретної ситуації та визначенням особливостей дій слідчого у її рамках. Другий етап стосується алгоритму діяльності слідчого в умовах значної інформаційної невизначеності. Третій (управлінський) етап пов'язаний безпосередньо з реалізацією тактичного рішення та оцінкою його результатів.

Ключові слова: тактичне рішення, технологічний підхід, тактичний ризик, слідча ситуація, криміналістична технологія.

Постановка проблеми. Розслідування злочинів є складним процесом пізнання злочинної події, що мала місце у минулому. У зв'язку з цим слідчому доводиться діяти в умовах постійного інформаційного дефіциту. Збирання доказової інформації у кожному кримінальному провадженні вимагає від слідчого вибору найбільш оптимальних способів та засобів її пошуку, виявлення, фіксації, вилучення, оцінки та дослідження. Саме тому кожне тактичне рішення слідчого щодо проведення слідчих дій чи вжиття

інших заходів має бути максимально зваженим, обгрунтованим та результативним. Питання сутності тактичного рішення, його місця у системі тактико-криміналістичних засобів, а також значення для розслідування було та досі залишається у полі зору вчених-криміналістів. Наукові роботи, що присвячені пошукам у сфері криміналістичної тактики, містять положення, що розкривають деякі проблемні сторони прийняття тактичних рішень та їх вплив на слідчу ситуацію. Основною метою таких досліджень є пошук

шляхів оптимізації процесу прийняття тактичних рішень задля зменшення вірогідності настання тактичних ризиків. Одним зі способів досягнення такої мети вчені вбачають застосування різних підходів до вивчення сутності даного тактичного засобу та процесу його прийняття і практичної реалізації. На нашу думку, окремої уваги заслуговує можливість застосування технологічного підходу до вивчення та наукової розробки проблемних питань, що стосуються прийняття тактичного рішення.

Метою статті є визначення оптимальної технології прийняття тактичного рішення слідчим відповідно до певної слідчої ситуації та з урахуванням вірогідних тактичних ризиків такого рішення.

Виклад основного матеріалу. У криміналістичній літературі тривалий час обговорюється можливість застосування технологічного підходу до вивчення процесу розслідування з метою його оптимізації. Дослідженню даного підходу присвячені роботи таких вчених-криміналістів: А. А. Барцицької, Р. С. Белкіна, В. О. Образцова, В. В. Тіщенко, А. В. Шмоніна. Що ж стосується оптимізації тактичних рішень, то дана проблема обговорювалася у роботах В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, О. Ю. Булукуова, О. Ю. Головіна, А. В. Дулова, Л. Я. Драпкін, О. О. Ексархопуло, Г. О. Зоріна, В. Є. Корноухова, І. М. Лузгіна, В. О. Образцова, Л. Д. Самігіна, С. М. Смокова, Д. О. Солодова, В. Ю. Шепітька, М. Г. Шурухнова, С. Ю. Якушина та інших.

Застосування технологічного підходу до дослідження діяльності з розслідування злочинів загалом та введення окремих слідчих дій дозволяє вивчати окремі процеси (складники розслідування) з позиції їх реалізації як системи зумовлених певними факторами послідовних дій на шляху досягнення конкретного результату. Питання алгоритмізації та технологізації прийняття тактичного рішення слідчим вже піднімалося у роботах О. Ю. Булукуова [3] та С. Ю. Якушина [19]. Проте воно потребує додаткового обговорення через наявні теоретичні та практичні проблеми, що виникають у ході прийняття та реалізації тактичних рішень.

Р. С. Белкін визначає тактичне рішення як вибір мети тактичного впливу на слідчу ситуацію в цілому або окремі її компоненти, на рух та результат процесу розслідування і його елементи, визначення методів, прийомів та засобів досягнення мети [12, с. 516]. Однак деякі автори скептично ставляться до обґрунтованості існування такого поняття у сучасній системі тактико-криміналістичних засобів. Спираючись на те, що тактичне рішення

являє собою процес вибору раціонального та допустимого способу дії, М. В. Стояновський наполягає на тому, що в межах сучасних досліджень процесу алгоритмізації розслідування така діяльність із вибору способу дії та лінії поведінки перетворюється на певний алгоритм дії слідчого [15, с. 69].

На нашу думку, виключення поняття «тактичне рішення» із системи категорій криміналістичної тактики є необґрунтованим та недоцільним, проте, дійсно, необхідно здійснити переоцінку його сутності у світлі сучасних криміналістичних досліджень. Виходячи із семантичного розуміння поняття «рішення», його значення розглядається як уже продуманий намір або ж певний процес [14, с. 581]. Якщо розглядати процес розслідування як динамічну систему, для якої характерним є процес постійної оцінки ситуації, вибір та реалізація певного способу дії, то під тактичним рішенням необхідно розуміти певний алгоритм розумової діяльності слідчого, що забезпечує вибір найбільш оптимальних та ефективних тактичних і технічних засобів та способів їх реалізації у відповідній слідчій ситуації з метою виконання конкретних тактичних завдань. Д. П. Поташник розглядає тактичне рішення як синтез алгоритмічного й евристичного начал криміналістичної діяльності [13, с. 51]. Таким чином можна говорити, що для тактичного рішення як певного процесу характерною є алгоритмічність його реалізації, що пов'язує його із застосуванням технологічного підходу у криміналістичній тактиці.

О. С. Шаталов вважає, що застосування програмування та алгоритмізації в розслідуванні спрямоване на здійснення опису мовою криміналістики всіх наукових рекомендацій, що виправдали себе на практиці, зайвий раз не піддаючи їх сумніву. Саме такі практично апробовані рекомендації, переробивши їх зміст на конкретні правила, дозволяють конструювати цільові програми здійснення розслідування як у цілому, так і під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій шляхом застосування сукупності криміналістичних алгоритмів для виконання завдань певного типу [18, с. 65–71]. Такий підхід до визначення сутності та призначення процесу алгоритмізації співзвучний з тими завданнями, на виконання яких спрямовані тактичні рішення. І. В. Басиста пропонує розглядати тактичне рішення як процес пошуку виходу зі сформованої ситуації шляхом визначення засобів впливу на неї задля її вирішення [1, с. 236].

Дослідники, роботи яких присвячені тактичним рішенням, вказують на нерозривний

взаємозв'язок між слідчою ситуацією та тактичним рішенням. І. О. Копилов розглядає тактичне рішення з позиції впливу на слідчу ситуацію з метою її зміни на користь слідчого [10, с. 9]. А. С. І. Цветков визначає, що такий вплив буде здійснюватися визначеними (уповноваженими) особами шляхом проведення конкретних слідчих дій, реалізації певних тактичних прийомів чи їх комплексів, організаційних заходів і техніко-криміналістичних засобів з дотриманням певної послідовності з метою визначення оптимального та найбільш ефективного способу роботи з доказовою інформацією [16, с. 8-9]. О. Ю. Головін вказує на той факт, що прийняття тактичних рішень засноване на результатах аналізу та оцінки сформованої на конкретний момент розслідування ситуації [5, с. 254]. Тобто процес прийняття та реалізації тактичних рішень, а відповідно, і виникнення тактичних ризиків та сам результат дій слідчого чи інших учасників слідчих дій (спеціаліста, оперативних співробітників тощо) на пряму залежить від обсягу та характеру наявної у слідчого інформації про розслідувану подію та її окремі обставини.

Враховуючи той факт, що досить часто, особливо на початковому етапі розслідування, слідчому доводиться діяти в ситуації інформаційної невизначеності, перед ним постає завдання з пошуку та застосування певного способу дій, який би максимально підвищив шанси на успішність розслідування. На нашу думку, одним із таких способів є застосування алгоритмізації та програмування розслідування, тобто використання технологічного підходу до організації та здійснення слідства. Г. А. Густов зазначає, що програмування діяльності слідчого сприяє усуненню окремих недоліків досудового розслідування, забезпечуючи успішне розкриття злочинів у складних ситуаціях та у разі найбільш гострого дефіциту криміналістично значущої інформації [6, с. 16]. А під програмою слід розуміти систематизований перелік і опис криміналістичних алгоритмів, спрямованих на послідовне виконання конкретних завдань. Тобто з позиції застосування технологічного підходу до прийняття та реалізації тактичних рішень можна говорити про вироблення системи взаємозумовлених послідовних дій, що будуть реалізовуватися слідчим за наявності певних умов та із застосуванням конкретних засобів.

Виділення конкретних етапів у процесі прийняття та реалізації тактичних рішень, про що говорили такі вчені, як О. Ю. Булулуков [2], О. Ю. Головін [5], О. С. Князьков [7], О. А. Чебуренков [17], С. Ю. Якушин [19] та інші, дозволяє систематизувати

наукові напрацювання у вигляді більш конкретизованих криміналістичних рекомендацій, спрямованих на мінімізацію тактичних ризиків та настання негативних наслідків діяльності слідчого.

Як справедливо зазначають В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько, тактичні ризики значною мірою залежать від якості інтелектуальних «інструментів», що є в розпорядженні слідчого [9, с. 184–185]. Тобто від того, чи може він адекватно сприйняти об'єктивно існуючі факти, неупереджено та зважено проаналізувати ситуацію, що склалася, змодельовати та спрогнозувати як позитивні, так і негативні наслідки того чи іншого рішення і відшукати найбільш оптимальне. В. О. Коновалова стверджує, що тактичні ризики характерні для виконання тих завдань, діяльність із виконання яких не піддається алгоритмізації [8, с. 54]. На нашу думку, вироблення технології прийняття тактичних рішень з метою виконання типових завдань у межах проведення конкретних слідчих дій дасть можливість зменшити тактичний ризик й у тих випадках, коли слідчому доводиться вирішувати нетипові завдання або діяти у нетипових ситуаціях.

Дійсно, саме по собі застосування типової технології прийняття та реалізації тактичних рішень під час проведення слідчих дій не дозволить повністю уникнути певних тактичних ризиків. Проте саме типова технологія прийняття та реалізації тактичних рішень дозволить слідчому оптимізувати свою діяльність навіть в умовах інформаційного дефіциту, недостатнього практичного досвіду чи недостатності певної орієнтуючої інформації.

О. Ю. Булулуков визначає суб'єктивні та об'єктивні фактори прийняття оптимальних тактичних рішень. До суб'єктивних він відносить професійні (стаж роботи, організаційні здібності), дисциплінованість, творча активність; духовні (внутрішня культура, правова культура, свобода особистості); соціально-психологічні (індивідуально-особистісні, потреби і мотиваційна сфера особистості, інтелектуально-пізнавальний, емоційно-вольовий компоненти, психологічні пастки) фактори. До об'єктивних факторів вчений відносить: а) ситуаційність прийняття рішень; б) час, наявний у розпорядженні слідчого; в) тактичний ризик; г) наявність протидії розслідуванню. [4, с. 168, 172]. Однак слідчий не завжди володіє достатніми аналітичними здібностями, практичним досвідом та вільним часом для глибокої оцінки тактичної ситуації з метою вибору та прийняття оптимально тактичного рішення. Крім того, деяка інформація, якою володіє слідчий,

може мати неоднозначне тлумачення, що лише ускладнює прийняття рішення. Тому необхідність вироблення технології прийняття науково обґрунтованих оптимальних тактичних рішень лише зростає.

Р. С. Белкін зазначає, що оцінка слідчої ситуації реалізується у тактичному рішенні [2, с. 95]. Тому, як і для інших видів технологічної діяльності, для технології прийняття тактичного рішення обов'язковим є виконання певного комплексу дій [11, с. 408], пов'язаних з оцінкою ситуації, що склалася на момент проведення слідчої дії, її порівнянням із прогнозованою ситуацією, оцінкою реально можливих варіантів дії слідчого та комплексу тактичних та технічних засобів, прогнозуванням результатів їх застосування тощо. Лише в такому випадку тактичне рішення може бути зваженим, вивіреним та найбільш оптимальним.

Висновки

Викладене дозволяє дійти висновку, що технологія прийняття тактичного рішення може бути подана у вигляді триетапної моделі дій слідчого. Перший етап – аналітичний – пов'язаний із аналізом та оцінкою існуючої ситуації та визначенням особливостей дій слідчого у її рамках. Що стосується другого етапу, то він передбачає алгоритм дій слідчого в умовах значної інформаційної невизначеності та є факультативним за умови, коли слідчий володіє достатньою інформацією про обставини, у яких йому доведеться діяти. Третій етап – управлінський – пов'язаний безпосередньо із реалізацією тактичного рішення та оцінкою його результатів.

Етап перший (аналітичний):

1. Аналіз та оцінка слідчої ситуації, у якій доводиться (чи доведеться) діяти слідчому. У структурі інформаційного поля, що формує слідчу ситуацію, необхідно виділити три блоки такої інформації: достовірна інформація (така, що безпосередньо здобута самим слідчим чи надана експертами та не викликає сумніву), вірогідні дані (здобуті оперативними співробітниками; отримані з криміналістичних обліків; дані, що мають суперечливий характер) та невідомі факти (певні обставини злочинної події, які потребують встановлення; об'єктивні умови дійсності, на які слідчий не має можливості вплинути; особистий практичний досвід слідчого чи його колег);

2. Постановка тактичного завдання, спрямованого на перевірку однієї або декількох версій. При цьому тактичне завдання має бути таким, що реально може бути вирішене на конкретному етапі розслідування;

3. Визначення тактичних засобів вирішення тактичного завдання з урахуванням усіх можливих альтернатив з метою вибору найбільш оптимального комплексу тактичних засобів з урахуванням економії часу, людських та матеріальних ресурсів;

4. Прогнозування можливих результатів та наслідків, тактичних ризиків. Дозволяє дійти слідчому висновку про можливість вирішення тактичного завдання.

Етап другий (альтернативний):

1. Визначення цілі тактичного впливу задля конкретизації чи зміни слідчої ситуації. Особливого значення дана діяльність набуває в умовах, коли обсяг достовірної інформації, якою володіє слідчий, є надзвичайно малий на відміну від вірогідних та невідомих йому фактів. Такий інформаційний дефіцит ускладнює діяльність слідчого та підвищує тактичні ризики. Тому слідчий повинен звертатися до типових алгоритмів дій, виходячи із достовірної інформації щодо конкретного розслідування та наукових рекомендацій як узагальнень практики слідчої діяльності відповідно до типових ситуацій;

2. Аналіз та оцінка можливих варіантів досягнення зазначеної цілі. Передбачає необхідність розробки альтернативних варіантів у разі зміни слідчої ситуації;

3. Вибір тактичних засобів впливу та зміни слідчої ситуації. При цьому реалізація тих чи інших тактичних засобів повинна передбачати можливості застосування конкретних людських ресурсів та техніко-криміналістичних засобів;

4. Прогнозування результатів та наслідків, тактичних ризиків.

Етап третій (управлінський):

1. Прийняття тактичного рішення. Передбачає формування плану та розгорнутої програми вирішення тактичного завдання та досягнення бажаного результату (цілі тактичного рішення);

2. Процесуальне та організаційне забезпечення реалізації тактичного рішення. Керуючись вимогами кримінального процесуального законодавства, слідчий повинен процесуально оформити свою діяльність (погодити проведення певних слідчих дій з прокурором, отримати ухвалу слідчого судді тощо) та забезпечити наявність усіх необхідних учасників та належну матеріально-технічну базу задля успішної реалізації тактичного рішення;

3. Реалізація тактичного рішення. Якщо слідчому доводиться діяти в умовах інформаційної невизначеності, то він повинен своєчасно реагувати на зміну слідчої ситуації та корегувати свою діяльність відповідно до попередньо визначених альтернативних способів та засобів тактичного впливу;

4. Оцінка результатів.

Список використаних джерел:

1. Басиста І. В. Окремі проблемні аспекти прийняття і реалізації тактичних рішень слідчого. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. Вип. 21. С. 233–239.
2. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. Москва: Юрид. лит., 1988. 304 с.
3. Булудуков О. Ю. Алгоритми при прийнятті тактичних рішень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 76–86.
4. Булудуков О.Ю. Оптимізація тактичних рішень: суб'єктивна та об'єктивна обумовленість. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 133. С. 166–177.
5. Головин А.Ю. Криминалистическая систематика. Москва, 2002. 308 с.
6. Густов Г.А. Проблемы программирования расследования преступлений. *Проблемы программирования организации и информационного обеспечения предварительного следствия* : межвуз. сб. науч. тр. Уфа, 1989. С. 16–27.
7. Князьков А.С. Тактическое решение как предпосылка тактико-криминалистических средств. *Актуальные проблемы российского права*. 2011. № 3. С. 219–226.
8. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология : учебное пособие. Харьков: Консум, 1999. 157 с.
9. Коновалова В.Е., Шепитько В.Ю. Криминалистическая тактика: теории и тенденции : учебное пособие. Харків: Гриф, 1997. 256 с.
10. Копылов И.А. Следственная ситуация и тактическое решение : учебное пособие. Волгоград, 1988. 24 с.
11. Крамаренко В.П. Технологические аспекты ситуационного подхода к классифика-

ции следственных ошибок. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия «Гуманитарные и общественные науки»*. 2012. № 9. С. 98–109.

12. Криминалистика : учебник / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин [и др.]; под ред. Р.С. Белкина. Москва: НОРМА–ИНФРА-М, 2001. 990 с.

13. Поташник Д.П. Криминалистическая тактика : учебное пособие. Москва: Зерцало, 1998. 64 с.

14. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наук. думка. 1970–1980. Т. 7. URL: <http://ukrlit.org/slovnuk/рішення> (дата звернення: 12.10.2019).

15. Стояновский М.В. Классификационный подход в криминалистической науке и практике (на примере криминалистической тактики). Москва: Юрлитинформ, 2010. 160 с.

16. Цветков С.И. Состояние и перспективы использования данных науки управления в криминалистике : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Москва, 1977. 16 с.

17. Чебуренков А.А. Теоретические основы криминалистической тактики и прикладные аспекты их реализации в расследовании преступлений. Рузаевка: Рузаевский печатник, 2005. 174 с.

18. Шаталов А.С. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. Москва: Лига Разум, 2000. 252 с.

19. Якушин С.Ю. Технология принятия тактических решений. *Учёные записки Казанского университета. Гуманитарные науки*. 2013. Т. 155, кн. 4. С. 245–254.

The article is devoted to the problematic issues of constructing technology of making tactical decision. There are different approaches to the definition of this concept in the scientific literature, but all scholars emphasize the importance of this tactical tool.

In order to find ways to optimize the technology of making tactical decision, investigators are exploring the possibility of applying a technological approach to the study and further scientific development of this category of forensic tactics. From the point of view of applying the technological approach to the adoption and implementation of tactical decisions, we can talk about the development of a system of interdependent sequential actions, the implementation of which the investigator will be carried out under certain conditions and with the use of specific means. The development of the technology of making tactical decision will allow more clearly to outline the desired result of the investigator's and other persons involved in the investigation, and systematic approach to determining the means to achieve this result.

There is a special connection between the investigative situation and tactical decisions in the light of the fact that tactical decisions are considered as the main means of influencing the investigative situation in order to change and manage it. Due to the fact that the assessment of the investigative situation in which the investigator and other participants in the investigation will have to act is related to the amount and nature of the available information - evidential and orientative – the particular importance of making the most tactical decision is emphasized, which will provide minimal tactical risks and allow avoid tactical mistakes even in the face of information deficits. In addition, the article states that the development of technology of making tactical decision is aimed at ensuring that optimal tactical decisions are made in an environment where the investigator is faced not only with insufficient amount of reliable information, but also limited in time, with insufficient theoretical knowledge and practical experience. The technology of making tactical decision is presented in the form of a three-step model of investigator actions.

Key words: tactical decision, technological approach, tactical risk, investigative situation, criminalistics technology.